

עבודה עם אזורים חסרי ייצוג בטיפול בתנועה בילדים: תיאור מקרה

מאת: ד"ר עינת שופר אנגלהרד, פסיכותרפיסטית, מטפלת בתנועה מדריכה ומומחית להתפתחות הילד והמתבגר. ראש התואר השני בטיפול בתנועה במכללת סמינר הקיבוצים ומרצה באוניברסיטת חיפה. בעלת קליניקה פרטית.

המטפלת בהתייחסותה לרצף ההתרחשות בין נוכחות המכונת והיעלמותה, נותנת משמעות לפעולה של הילד. היא משאילה את עולם הייצוגים שלה בכדי להתחיל ליצור ייצוג של חוויה תחושתית של "נוכחות" ו"העדר" - חוויה שנחווה בסומה בשלבים המוקדמים של ההתפתחות ועד כה לא קיבלה צורה ומשמעות.

במאמר זה, כהרחבה לאופן העבודה של אנזיו-פרמר, אציג באמצעות דוגמה קלינית את התרומה של הטיפול בתנועה לעבודה עם ילדים באזורי נפש חסרי ייצוג. בתוך כך אציע כי הקשבה של המטפל לפעולת הגוף של המטופל, תוך רגישות סומטית לגופו שלו, מאפשרת התחלה של מתן תיקוף וייצוג במינד לחוויות שנרשמו בגוף אך לא עברו תהליך של הסמלה.

התפתחות הייצוג הנפשי

תיאורטיקנים שונים מתייחסים לחשיבות הנוכחות של האם אשר מחזיקה את התינוק בגופה ובדעתה בשלבי ההתפתחות המוקדמים (ביון, 1962; Winnicott, 1945; 1956). בהחזקה המכוונת רגשית בזמן ובמרחב לגוף התינוק, האם מווסתת את העוררות החושית בגוף התינוק ונותנת משמעות לחוויותיו התחושתיות. הקשר המתואם עם התינוק נעשה דרך ערוצים סנסורים שונים; עוצמת הטון של האם משקפת את רמת ההתרגשות של התינוק, משך ועוצמת המגע תואמים למתח השרירים בגוף התינוק ומשך המבט בו והמרחק הפיזי ממנו מאפשרים רגיעה בקצב הנשימה ותקשורת הדדית. בהחזקה, האם הקשובה והמותאמת בחושיה לגוף של התינוק יוצרת בגופו ובנפשו זיכרונות של עונג סנסורי. רצף של חוויות סנסוריות מענגות ומתמשכות של "להיות ביחד עם האם", הופך לייצוג בגוף-נפש של התינוק הממשיך ללוות אותו גם בהעדרה (Anzieu-Premmereur, 2013).

גייטיני (2015, עמ' 329) מתייחסת לדברים אלו ומדגישה: "תינוק שמרגיש מוחזק על-ידי גופה ונפשה של האם תוך שהוא בתקשורת עם החושים שלו ושלה (ריח, מגע, קול), ישתמש בחושיו במטרה לחוש את נוכחותה". בהתפתחות תקינה התינוק, באמצעות גופו, יוצר מחדש את החוויה של להיות עם האם גם כשהיא איננה. התינוק בורא את האם בהעדרה

חוויה מתמשכת של העדר אובייקט בתקופת הינקות הטרומ-מילולית עשויה ליצור אזורים נפש חסרי ייצוג (Unrepresented states) או בעלי ייצוג קלוש במינד.

אלו אזורים נפש מחוררים, נעדרי צורה, שפה או כל יכולת להסמלה. המטרה בטיפול היא לפגוש את אותם חוויות ולברוא עבורם נוכחות (Levine, 2013). במאמר זה אציג באמצעות מקרה קליני את התרומה של הטיפול בתנועה בטיפול בילדים באותם אזורים נפש. אדגים כיצד הזמנה לתנועה והקשבה של המטפל לסיפורי הגוף של המטופל מאפשרים מרחב וזמן לחוויות נפשיות ראשוניות שנחו בגוף, אך הן חסרות כל צורה או משמעות. אלו יופיעו בטיפול בפעולות מוטורית המספרות על חוויה של "יש" ו"העדר", עיבודם בקשר הטיפולי יהווה את תחילת ייצוגה של החוויה במינד.

מילות מפתח: טיפול בתנועה בילדים, העדר ייצוג, סימבוליות

"המכונת הזו היא בשבילך,

היא נוסעת עד אליך ממני,

ועכשיו זה תורי,

אז היא נוסעת ממך לכיוון שלי,

אני צריך להגיד לה שלום ולחכות שהיא תחזור אלי,

אני שמח שהיא חוזרת אלי ואני עצוב לשלוח אותה"

(Anzieu-Premmereur, 2013, עמ' 247, תרגום גייטיני, 2015)

התפתחות הייצוג והסימבוליות ועמן היווצרות מרחב הביניים למשחק מתרחשים בקשר בין האם לתינוק. בטיפול בילדים שחוו חסכים מתמשכים בנוכחות מחזיקה ומכילה של אובייקט, המשחק שיופיע בחדר הטיפול עלול להיות חזרתי, קונקרטי ודל. ללא מרחב ביניים להסמלה ויצירתיות, המשחק יקבל איכות סומטית-תחושתית בלבד. כך גם בדוגמה של אנזיו-פרמר; הילד מסיע את המכונת, אך אינו משחק בה עם המטפלת או בנוכחותה. הוא מגלגל את החפץ שבידו באופן רפטטיבי, הלך ושוב, נהנה אולי מהחוויה הסומטית המרגיעה את חושיו.

דקות, לא יתקן את מצבו של התינוק, שהשתנה." (עמ', 115). על פי ויניקוט הכשל בנוכחות האם קשור למשך הזמן בו האם נעדרת. התינוק בשלבי ההתפתחות השונים יכול להחזיק את נוכחותה של האם בתוכו לפרקי זמן שונים, בכל שלב על האם לחזור להיות נוכחת באופן קונקרטי עבורו תרם ההתפוגגות הייצוג של הזיכרון הרגשי של האם בגופו, מצב שיביא להזדהות עם חוויה של העדר, אשר מובילה להתקיימותו של חור בנפש, אזור ללא ייצוג סימבולי של החוויה.

הילד שחסר את היכולת לייצג את אמו במחשבה (כאשר היא לא נמצאת פיזית לידו), חסר כל יכולת לארגון של הדחפים והחרדות בהעדרה. בשל חוסר היכולת לייצג של האם המרגיעה, הוא ינסה, כפי שהוזכר בתחילה, להפחית מהמתח בו הוא מצוי באמצעות פעולה המספקת גירוי תחושת, במקום באופן מסתגל יותר באמצעות דמיון ומשחק. בקרב ילדים אלו עשויים להופיע חרדה גבוהה בפרידה מההורה, קשיים בהירדמות, רמות חרדה גבוהות אל מול גירויים סנסוריים מציפים, חוסר שקט תנועתי, ומשחק חזרתי ודל המאופיין במעבר מפעולה לפעולה, ללא יכולת להתרכז במשימה התפתחותית מסוימת המאפיינת את השלב בו הם מצויים (Anzieu-Premmereur, 2013).

התמונה הקלינית המתגלה במצבים אלו מחייבת את המטפלים להתכוננות שונה. אנזיו-פרמרר מציעה כי במקרים של פגיעה באזורי הייצוג, ההתערבות האנליטית לא יכולה להיות קשורה לרמות של תוכן של פנטזיות והמשמעויות שלהן כפי שמקובל בפסיכואנליזה הקלאסית. על פיה, על המטפל לאפשר את עצם יצירת הצורה של החור באמצעות עמדה טיפולית המכוננת לחיזוק אזורי הייצוג דרך שפה ומשחק העוסקים בנוכחות והעדר. היא מדגישה כי רק כך תוכל להתפתח האפשרות לשאת את האין. ההתערבות המכווננת לנתינת צורה ליש ולהעדר, יכולה להימשך חודשים או אפילו שנים בטרם יוכל הילד לעשות שימוש באובייקטים של מעבר, להפנים אותם, לייצג אותם באופנים לא קונקרטיים ולבסוף לעשות בהם שימוש סימבולי. משחקי ה-'קוקו' המוכרים (שבהם מכסים את הפנים 'נעלמים' וחוזרים תוך עלייה וירידה ברמות המתח) הם הצעדים הבאים לתרגול של נוכחות והיעדרות כאשר רק בהמשך ההתפתחות במקביל ליכולת הסימבולית הגדלה תתפתח האפשרות לשחק בצעצועים כמייצגים אובייקטים טובים או רעים (אנזיו-פרמרר, 2013 אצל גייטיני, 2015).

באמצעות מתן משמעות של הרגעה ונחמה לחוויה תחושתית קונקרטית. בכך העדרה מתמלא בפעילות נפשית שיש בה משמעות ויצירתיות. זו תחילתה של היכולת למרחב ביניים ולמשחק, בו הילד מעניק לחפץ איכויות ייחודיות חדשות מעבר לתכונותיו הממשיות.

אנזיו-פרמרר (Anzieu-Premmereur, 2013) מדגימה כיצד פעולת הייצוג נבנית בהדרגה, למשל, בגיל ארבעה חודשיים האם מחייכת לתינוק והוא נוגע בידיו בפניו, כאשר האם תצא מהחדר, מגע ידיו בפניו כמו יבא את נוכחותה בהעדרה. באמצעות גופו והחוויות החקוקות בנפשו התינוק מבצע התקה וחלופה של חוויות סנסוריות מענגות של "להיות ביחד עם האם" גם בהעדרה ונולדת פרה-פונקציה, פרה-סימבולית, שמחזקת את יכולתו של התינוק לייצוג משוכלל יותר בהמשך. כך סביב גיל שנתיים, באמצעות פעולה של מגע ידיים בבובה, הפעוט מסמל את נוכחותה של האם.

באותה המידה שבה נוכחותה של האם קריטית עבורו, כך גם הכשלים הבלתי נמנעים במפגש עם התינוק, מהותיים להתפתחות התקינה של הייצוג, הסימבוליות והיצירתיות. נוכחות רוויה של אם, ללא מפגש לרגעים עם העדר לא תזמן חיים נפשיים שיש בהם חלימה, דמיון ומשחק (Anzieu-Premmereur, 2013; Winnicott, 1945; 1956). מנגד, היעדרות ארוכה מידי של האובייקט בשלבים הראשוניים של ההתפתחות, בין אם בשל קשיים סנסוריים, מחלה, או טמפרמנט סוער של התינוק או בשל דיכאונה של האם, טראומה או מחלה שהאם חוותה, תביא לכשל בהתפתחות הייצוג ולהפנמה של ההעדר והריק שנחווה. במצבים הללו האם לא מופנמת בנוכחות נעדרת או כאובייקט רע או נוטש. היא חור. גייטיני (2015, עמ' 330) בהתייחסותה לדבריה של אנזיו-פרמרר מוסיפה: "תינוק זה לא מחזיק בתוכו את עקבותיה של האם, היא נעדרת בתוכו לתמיד, וככזו היא לא יכולה להוות מסך ריק, מבנה ממסגר, שיוליד את הזיכרון, הדמיון, המחשבה, היצירה, כל מה שקשור לאפשרות כינונה של נפש תלת מימדית". כך גם בשפתו של ויניקוט (1967), המתייחס להתאמה בזמן הנדרשת מהאם בהיותה ובהעדרה: "הרגשת קיומה של האם נמשכת X דקות. אם האם נעדרת למעלה מ-X דקות, דיוקנה נמוג ועמו נפסקת יכולתו של התינוק להשתמש בסמלו של האיחוד. התינוק שרוי במצוקה, אבל זו באה על תיקונה עד מהרה, כי האם חוזרת כעבור Y+X דקות. בתוך Y+X דקות לא חל שינוי בתינוק. אבל אם יחלפו Z+Y+X דקות, התינוק יעבור טראומה. שובה של האם אחרי Z+Y+X

הוא נרגש בכל גופו מהאור החזק שהפציע מהמנורה ואמר: "ביום המשפחה שמו לפה³ אור של מנורה בעיניים ואסור אור חזק בעיניים".

אני: "זה לא נעים אור חזק בעיניים, כשהאור חזק מידי אי אפשר לראות".

הוא ביקש לכבות את האור בחדר, ובחושך שנוצר הוא הדליק פעם נוספת את המנורה החדשה.

חשבתני: כשחשוך לא רואים כלום כמו בתוך חור שחור ריק ו"היש" שהיה אך לפני רגע, הופך ל"אין". עלה בי דימוי של צמצם במצלמה, שחשיבותו הוא בוויסות כמות האור שתיכנס פנימה. חשבתני על העדר הצמצם בחייו של עלם, העדר המינון הנכון של נוכחות אם טובה דיה בשלבים ראשונים של חייו. חשבתני על גירויים לא מותאמים שאינם מאפשרים את המפגש עם החוץ, גירויים חזקים מידי שיוצרים חוסר נוחות בגוף ועל השימוש בהשתקה של החוץ ואטימות בפני הגירויים, זו אולי מרגיעה, אולי מעוררת אימה.

עלם: "ההצגה מוכנה" (האור היה ממש חזק לנוכח החדר החשוך). הוא נכנס מתחת לשולחן, אולי בכדי לתפוס מקום נמוך ומוגן לנוכח האור שנדלק. הוא האיר במנורה על הקיר. הופתעתי. האור לא העיר עליו. הוא מחוץ להצגה, צופה בה.

אבל אז עלם כיבה את האור במנורה והודיע שההצגה נגמרה. בהצגה יש כלום, היעלמות ושום דבר.

הופתעתי מהחסר שהתגלה. הצגה ללא שחקנים וללא תפאורה, וגם נוכחותי כקהל לא ממשית כמעט. כאילו היה תוהו ובוהו וכעת נוצרה התחלה של הפרדה בין היום והלילה, החושך והאור, עדין ללא כל תוכן, חוויה או רגש שיכולים להתקיים במרחב הזה. עלתה בי תחושה של צמצום וחוסר, ומחשבה על גירויים לא מותאמים והחסך שכעת מסופר בחדר.

בהמשך אמר: "לא רואים הצגה, זה רק אור", לקח את החולצה שלבש ועליה מדבקה, קיפל את החולצה ואמר: "ככה לא רואים את המדבקה, ככה המדבקה נעלמת".

עלם הלך לשולחן וניסה לשאת בידיו את המנורה, אמר: "זה ארוך וכבד". כמו מנסה לתת למנורה שם ותואר. הדליק את המנורה ואמר: "ההצגה מתחילה".

לאחר כמה שניות הוסיף: "אני צריך בובה".

הגשתי לו בובה מארגז הצעצועים. עלם לקח את הבובה, פתח ארון גדול שנמצא בסמוך לקיר והכניס אותה לתוכו. כשבירר שניה לאחר מכן עלם נכנס לארון, התכווץ כולו ונשכב על המדף בארון כשהבובה בידו, ביקש שאסגור את הדלתות. אפשר לו

המאמר הנוכחי

במאמר זה אדגים כיצד טיפול בתנועה מזמן מרחב מעברי למשחק סומטי-תחושי, דרכו ניתן לחוות את ה"יש" ו"העדר", במטרה לחוות חוויות ראשוניות, לתת להם תוקף ומשמעות ולהקנות להם איכות של תקשורת (Winnicott, 1971). ההזמנה בטיפול היא לתנועה במרחב החדר ולשימוש במטפל ובחפצים השונים במרחב בכדי לספר בגוף את סיפור הנפש שנחוה בגוף אך לא עבר תהליך של הסמלה. בטיפול בתנועה המטפל מכוון להתבוננות, הדהוד ולחשיבה של גוף המטופל, אשר בתנועותיו מספר על חוויה רגשית שעדין אין לה מילים. אציג תיאור של פגישה טיפולית שהתרחשה שישה חודשים לאחר תחילת הטיפול, כפי שניתן היה להרהר בה ולתת בה משמעות בעקבות חומרים שהמטפלת הביאה למפגשי הדרכה.¹ פגישה זו ממחישה את אופן העבודה הייחודי בטיפול בתנועה עם אזורים חסרי ייצוג.

תיאור פגישה טיפולית

את עלם² המטפלת פוגשת בגן אליו הוא הולך, גן המיועד לילדים עם עיכובים התפתחותיים שונים. עלם בן חמש, הוא אח בכור לארבעה אחים, הקטן ביותר בן חודשיים. מבנה גופו רזה ונמוך לבני גילו. כתפיו שמוטות לפניו והליכתו מסורבלת. החלק העליון של גופו מכונס פנימה לכיוון הטורסו וכפות ידיו מאוגרפות בנוקשות. תנועתו במרחב "מרחפת", הוא נע כמעט ללא הפעלת משקל בגפיו, השרירים בגופו מכווצים. נדמה כאילו הוא מבקש לנוע מבלי להטביע חותם ביקום. לגן הנוכחי הוא הגיע בתחילת השנה בעקבות פערים קוגניטיביים בתחום הזיכרון, ההבעה וההבנה השפתית. קשיים במוטוריקה עדינה ובהתארגנות, העדר משחק סימבולי וחרדת כישלון המצמצמת מאוד את התנהלותו בגן ובביתו. המקרה יוצג בגוף ראשון כפי שנמסר מאת המטפלת במפגשי ההדרכה.

עלם פגש אותי במרחב הגן ושאל: "מתי את מזמינה אותי לחדר?"

אמרתי: "אני מארגנת לך ולי את החדר ומיד אני באה לקרוא לך להיפגש".

כשהזמנתי אותו להיכנס, הליכתו אל עבר החדר היתה מהירה ונחושה, גופו זקוף, כאילו היה הולך לקראת "עבודה". ברגע שדלת חדר הטיפול נסגרה, עיניו "צדו" מנורת שולחן חדשה.

עלם שאל: "אני יכול להדליק אותה?".
אמרתי שכן.

¹ המקרה הוצג במפגשי הדרכה בהם שימשתי כמדריכה של עבודה הנעשית בטיפול בתנועה.

² כל הפרטים המזהים שונו בכדי לשמור על אנונימיות המטופל.

³ יפה הינה ילדה מהגן אשר מטופלת באותה העת בחדר הסמוך.

מבט עיניי בו. רציתי להוריד מעלי את הקופסא, במאמץ רב נשארתי עוד רגע בחוויה שהוא הזמין אותי לתוכה. אמרתי: "אני לא רואה פה כלום! חשוך לי פה! חנוק לי וקשה לי לנשום" נותנת צורה לחוויה תחושתית מבהילה. וכשאמרתי "מפחיד לי פה!" עלם הוריד את הקרטון מראשי. הפגישה הסתיימה ושמתי לב כי הפעם, השאלה שמופיעה בכל סוף מפגש: "מתי אני יוצא?" לא הופיעה, אולי משום שכבר דוברת בפגישה עצמה ונחוותה באופן שגם אני הייתי שותפה לה.

אחרית דבר

כשל מתמשך ביכולת של האם להגיב באופן מכוון סנסורית לגוף התינוק מביא לקריסת המשמעות והתפוגגות הייצוג האימהי. המטרה בטיפול באזורים חסרי ייצוג היא לפגוש את אותם חוויות נעדרות צורה, שפה או כל יכולת להסמלה ולברוא עבורם נוכחות. במקרים אלו המטפל מסייע בבניית יכולות הייצוג על ידי השאלת יכולות הייצוג שלו - שפה, משחק ופעולות יצירתיות.

הפגישה המוצגת במאמר הנוכחי נבחרה משום שהתכנים בה מייצגים מטופלים רבים אחרים. עלם מספר את נפשו באמצעות תנועת גופו ובהתבוננות הקשובה והנוכחת של המטפלת התכנים שהוצגו מקבלים איכות של תקשורת (Winnicott, 1967).

ההזמנה בטיפול המוצג לנוע במרחבי החדר, לחוות את התחושתיות בגבהים שונים, במנחים שונים, בתוך חפצים שיכולים להכיל אותו ושמהם ניתן לצאת ולהיכנס, מאפשרת לראשונה את היווצרותו של מרחב ביניים למה שנחו בגוף אך לא עבר תהליך של ייצוג במיינד.

החוויה הסומטית של המטפלת נוכחת בחדר. המפגש עם ההעדר בנפשו של עלם מעורר בה בהלה ומתח שרירים גבוה, אלו מאותתים על אזורי נפש שאינם מאפשרים וויסות ורגיעה. ההצגה שמתחילה ומסתיימת ובפנים אין כלום, הבובה המאבדת ממשמעותה בין רגע, כל אלו מספרים על אזורים חסרי ייצוג בנפשו של עלם.

ההקשבה הרצפטיבית של המטפלת לסיפור הנפש המסופר באמצעות החושים והגוף; במעבר בין אור לחושך, פנים וחושך (החדר, הארון), שקט ורעש (המגיע מבחוץ), קיום והעלמות, והאפשרות להשאיל את גופה בכדי לחוש עבורו ועמו את החוויה הגופנית, נותנת תיקוף ומשמעות לנפשו. הטיפול מאפשר התחלה של ייצוג של חוויה משותפת; בפעולה של הנחת הקרטון על ראשה של המטפלת, יש חזרה על פעולה שיש בה שניים. כמו כן, הבקשה לבובה מספרת על התחלה של

קיום בחשכה, כשאני בחוץ קשובה לרגע המדויק שבו הוא ירצה להתגלות.

עלם מתקפל כעובר, מכווץ את כל שריריו, יוצר לעצמו מעטפת רחמית.

לאחר מספר שניות עלם יצא החוצה, לקח את הבובה והניח אותה על מדף בארון ואמר:

"כשתלכי לגן השני לא תדעי איפה הבובה".

כמו אומר לי, שהבובה בארון היא לא ממשיכה להיות קיימת במחשבותיי. עלם מספר לי שהוא זקוק לכך שימצאו אותו ושכעת אין לו עדין אפשרות להחזיק את הפגישות בתוכו ואולי גם את חווייתו את עצמו. כשאני הולכת אני לא קיימת, לא נשאר בתוכו ייצוג של החוויה המשותפת עמי, והוא כמו הבובה, הולך לאיבוד בנפשו.

עלם הצמיד את אוזנו לקיר המשותף לחדר הטיפולים הסמוך ואמר: "את שומעת את דנה? זה הקול שלה" הוא נקש ודפק על הקיר בחוזקה, כמו מנסה להבין מה בפנים, מה בחוץ, מה חודר למה. אני שמה לב שבכל פעם שהוא עסוק ברעשים הבוקעים מהחדר השני, הגוף שלו קופא ללא תנועה. הוא מתאמץ להתרכז, מחדד את חושיו, כאילו במצב "היכון", להגן על עצמו מול מה שעשוי להגיע משם.

הוא מבקש: "תרימי אותי גבוה, על הארון".

כשהוא יושב במעלה הארון הוא אומר בשמחה גדולה: "אני גבוה". פניו נאורו, חיוך נפרש על פניו, הגוף התרכז והתנועה בו היתה מהגוף החוצה, רפויה וזורמת.

אמרתי לו: "עלם שמח להיות גבוה, להיות למעלה, משם ניתן לראות הכול".

והוא בתגובה: "אני רואה דרך החלון אישה הולכת". שוב עסוק בהימצאות ובהעדר, בשם וכאן.

הוא ביקש לרדת, אחז וחיבק אותי, כמו מגלה את הימצאותו לידו.

הורדתי אותו למטה, הוא לקח קופסה גדולה, הניח על ראשו ואמר: "אני שחקן בהצגה".

הרגשתי כיצד כל שרירי מתכווצים בבהלה. עלם מבקש להראות את עצמו ובה בעת נעלם, זו הצגה שלא ניתן לראות אותה. שחקן מכוסה, ללא קהל חיצוני מתבונן. רק חלק תחתון של גופו מבצבץ בחוץ. עלם מספר לי בדרכו על האין, על קיום עם העדר. ואולי גם מתחיל לתרגל חוויה של העדר בנוכחות האחר.

עלם יצא מהקופסא והניח אותה על ראשי, כיסה עמה את פלג גופי העליון.

הוא משתף אותי בחוויה התחושתית ואני מתמלאת בבהלה. לרגע אני לא יודעת היכן הוא נמצא, אם הוא בסדר, לבדו, בלי

מקורות

Howard B. Levine, Gail : ביקורת ספרים: (2015).
S. Reed and Dominique Scarfone (Eds.)
Unrepresented State and the Construction of
Meaning Clinical and Theoretical

.Contributions **שיחות, כ"ט**(3), 328-333.

ביון, ו"ר (1962), **ללמוד מן הניסיון**, מאנגלית: דנה רופין,
תולעת ספרים, תל אביב.

ויניקוט, ד' (1967). מיקומה של החוויה התרבותית. בתוך:
משחק ומציאות, הוצאת עם עובד, תל אביב. 1971.

Anzieu-Premmereur, C. (2013). *The process of
representation in early childhood*. In: H. B.
Levine, G. S. Reed & D. Scarfone
(Eds.). *Unrepresented states and the
construction of meaning: clinical and theoretical
contributions*. London: Karnac Books.
240-255.

Levine, H. B. (2013). The Colourless canvas:
Representation, therapeutic action and the
creation of mind. In: Howard, b. Levine, Gail, S
Reed & Dominique Scarfone. *Unrepresented
states and the construction of meaning*. Karnac
Books: London.

Winnicott, D. W. (1945). Primitive emotional
development. In: *Through pediatrics to
psychoanalysis*, pp. 145-156. New York: Basic
books, 1992.

Winnicott, D.W. (1956). Primary maternal
preoccupation. In: *Through pediatrics to psycho-
analysis*. New York, Basic Books, 1975.

Winnicott, D.W. (1971). Mirror-role of mother in child
development, In: *Playing and reality*. London:
Tavistock Publications. 1975.

סימבוליות ואז לאחר מספר שניות היא מאבדת מתפקידה
ועלם מבקש לחוות באופן ממשי וקונקרטי את המעבר מחוץ
לפנים, ומאור לחושך, אולם הפעם בנוכחות האחר. חוויות
משותפות אלו יהוו בסיס להתפתחות המשחק הסימבולי
בהמשך העבודה הנפשית עמו.

לסיכום, במאמר זה בקשתי להראות באמצעות תיאור
מקרה כיצד בטיפול בתנועה באמצעות הרשות לתנועה
וההקשבה של המטפל לסיפורי הגוף מתחיל להיווצר מרחב
וזמן לחוויות נפשיות ראשוניות של נוכחות והיעדר, חוויות
שנחקקו בגוף אך טרם נחשבו סימבוליות. בטיפול החוויה
התחושתית המשותפת מאפשרת התחלה של יכולת לייצוג בנפש
ושיתוף במה שלא ניתן לספר במילים או במשחק.

לפניות בנוגע למאמר זה:
ד"ר עינת שופר אנגלהרד einatsh2@bezeqint.net

